

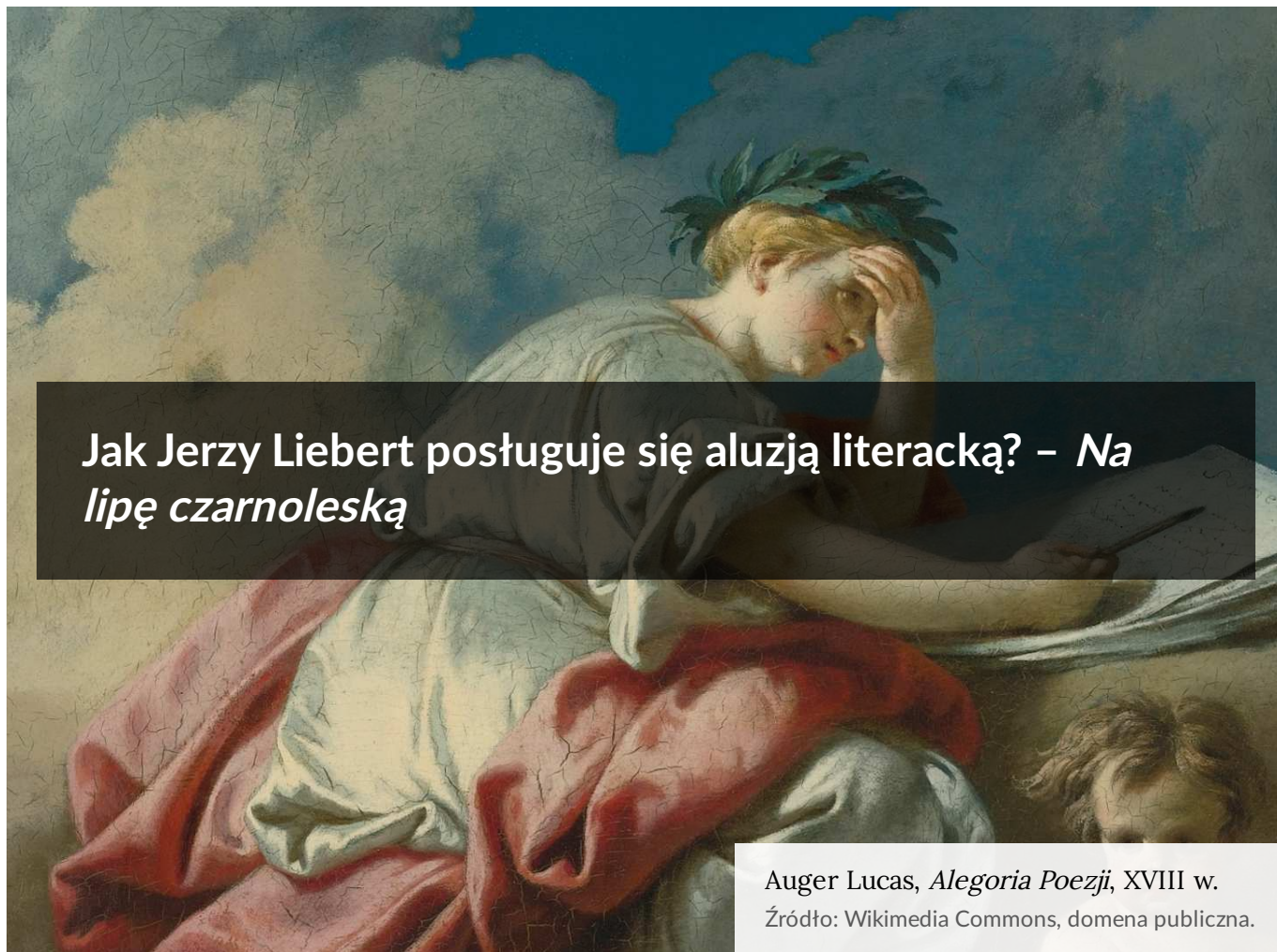
Jak Jerzy Liebert posługuje się aluzją literacką? – *Na lipę czarnoleską*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Grzenia, *Odczytywanie aluzji literackiej*, „Język Artystyczny” 1993, nr 8, s. 48–52.
- Źródło: Julian Tuwim, *Rzecz Czarnoleska*, [w:] *Wiersze wybrane*, oprac. M. Głowiński, Wrocław 1986, s. 78–79.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Na lipę*, [w:] *Dzieła polskie*, t. 1, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1969, s. 170–171.

- Źródło: Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1989, s. 26: *Aluzja literacka*.
- Źródło: Jerzy Liebert, *Słowacki*, [w:] *Pisma zebrane. Poezja – proza*, t. 1, oprac. S. Frankiewicz, Warszawa 1976, s. 135.
- Źródło: Jerzy Liebert, *Hej, młodzieży*, [w:] *Pisma zebrane. Poezja – proza*, t. 1, oprac. S. Frankiewicz, Warszawa 1976, s. 314.
- Źródło: Wojciech Kudyba, *Jerzy Liebert. Od Skamandra do poezji religijnej*, audycja „Strefa literatury”, prow. D. Gacek, Program II Polskiego Radia, 17 marca 2019 r.
- Źródło: Jerzy Liebert, *Na lipę czarnoleską*, [w:] *Pisma zebrane. Poezja – proza*, t. 1, oprac. S. Frankiewicz, Warszawa 1976, s. 140.
- Źródło: Stefania Skwarczyńska, *Rzecz o Jerzym Liebercie*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 8.

Jak Jerzy Liebert posługuje się aluzją literacką? – *Na lipę czarnoleską*

Auger Lucas, *Alegoria Poezji*, XVIII w.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Twórczość Jana Kochanowskiego funkcjonuje w polskiej tradycji literackiej jako powracający w różnych epokach zbiór motywów i źródło inspiracji. Jednym z ważnych punktów odniesienia stała się lipa – drzewo, którego dobroczynne właściwości poeta z Czarnolasu opiewał we fraszce *Na lipę*. Jej urodzie – a zarazem pięknu poezji Kochanowskiego – oddawali hołd między innymi Juliusz Słowacki, pisząc w poemacie dygresyjnym *Podróż na Wschód*: „Lubiłem lipę, co nad sławnym Janem / Cień rozstrzelony zbierała pod siebie”, czy Leopold Staff słowami: „Wszystkie kwitnące słodko lipy w Polsce całej / Pachną imieniem twoim, Kochanowski Janie!” z wiersza *Lipy*. Natomiast dla Jerzego Lieberta lipa czarnoleska stała się symbolem uniwersalnych wartości, które powinna realizować prawdziwa sztuka poetycka.

Twoje cele

- Określisz typ liryki zastosowany w wierszu *Na lipę czarnoleską*.
- Zidentyfikujesz elementy aluzji literackiej w wierszu *Na lipę czarnoleską*.

- Wyjaśnisz, na czym polega zdaniem Jerzego Lieberta wpływ Jana Kochanowskiego na kulturę polską.

Przeczytaj

O autorze

Jerzy Liebert w 1930 lub 1931 roku.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Jerzy Liebert (1904–1931) – poeta dwudziestolecia międzywojennego. Urodził się w Częstochowie, kształcił m.in. w Warszawie i w Moskwie, gdzie przez kilka lat pracował ojciec poety. Wrócił do kraju w 1918 roku. Pierwsze próby poetyckie podjął w 1919 roku. Wszedł do kręgu [satelitów Skamandra](#): przyjaźnił się z Jarosławem i Anną Iwaszkiewiczami, od 1922 roku publikował wiersze w miesięczniku „Skamander”. Związki ze skamandrytami widoczne były w tematyce i poetyce wierszy Lieberta dzięki wykorzystaniu klasycznych form poetyckich, dialogowi z tradycją literacką i włączaniu do utworów motywów witalistycznych

i sensualistycznych.

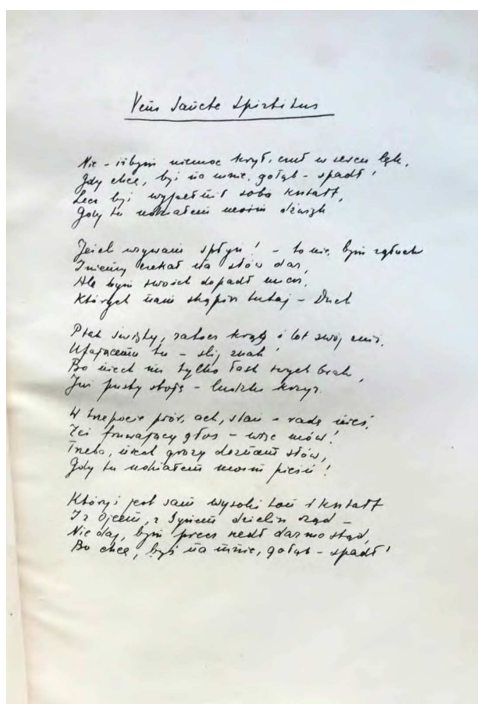
Przełomowy okazał się dla poety rok 1925. Podjął wówczas studia polonistyczne na Uniwersytecie Warszawskim (szybko zarzucone z powodu kłopotów zdrowotnych i finansowych) i wydał pierwszy tom poezji *Druga ojczyzna*. W poezji tego okresu widoczny jest zwrot poety ku tematyce religijnej, dyskutowanej również w obszernej korespondencji z przyjaciółką, Bronisławą (Agnieszką) Wajngold. Drugim problemem rozważanym przez poetę była kruchość i skończoność ludzkiej egzystencji. Ten ostatni temat miał swoje źródło w osobistym doświadczeniu Lieberta, który przez wiele lat ciężko chorował i zmarł młodo na gruźlicę.

Willa Aida w Stawisku – posiadłość Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Podkowie Leśnej pod Warszawą; ważne centrum życia literackiego w XX-leciu międzywojennym. Jerzy Liebert blisko przyjaźnił się i korespondował z Iwaszkiewiczami.

Źródło: Magalia, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

Jerzego Lieberta koncepcja poezji

Rękopis wiersza *Veni Sancte Spiritus* Jerzego Lieberta.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W opracowaniach historycznoliterackich Jerzy Liebert przedstawiany jest przede wszystkim jako poeta religijny – i rzeczywiście najważniejsze miejsce w jego twórczości zajmuje tematyka wiary w Boga i egzystencji człowieka wierzącego, jego zmagania ze złem, z kruchością i przemijalnością istnienia, godzeniem się na śmiertelność (wątek ten pozostawał w ścisłym związku z osobistym doświadczeniem choroby poety). Artystycznych sposobów wyrazu tej problematyki Liebert poszukiwał w tradycji literackiej. Podobnie jak skamandryci odwoływał się do dorobku

literackiego przeszłości – w sposób szczególny do renesansu i romantyzmu. Istotne miejsce wśród autorytetów literackich Lieberta zajmował Cyprian Norwid, od którego autor tomu *Druga ojczyzna* zaczerpnął koncepcję poezji jako pracy nadawania rzeczom odpowiednich nazw, traktowanej jako odpowiedzialne zadanie moralne. Poeta – twierdził w duchu norwidowskim Liebert – powinien nie ustawać w wysiłku przybliżania siebie i czytelnika do istoty Piękna, osiągalnej dzięki słowom mającym etyczny walor prawdziwości.

Liebert – poeta aluzji literackiej

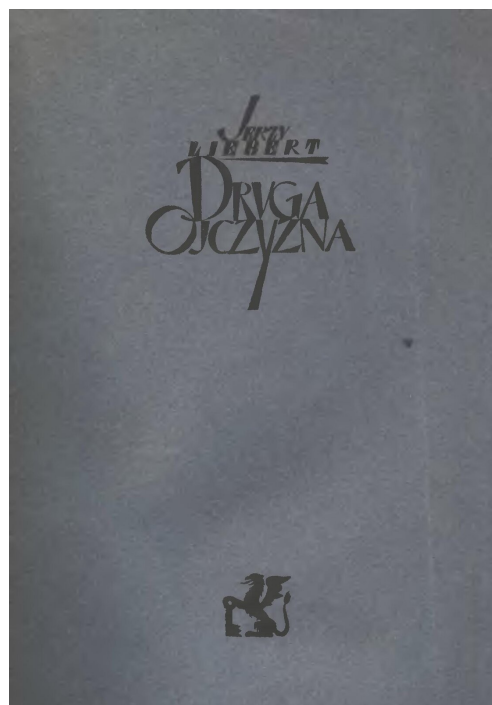
Ze względu na silne związki łączące twórczość Lieberta z dorobkiem artystycznym przeszłości można go nazywać poetą aluzji literackiej. Aluzja literacka to:

” Teresa Kostkiewiczowa, Michał Głowiński, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński

Słownik terminów literackich

[...] pojawiające się w utworze świadome, znaczące nawiązanie do innego dzieła literackiego, apelujące do wiedzy i dociekliwości odbiorcy, który winien owo nawiązanie dostrzec i właściwie zinterpretować. Aluzja literacka jest często zabiegiem służącym przekazywaniu podstawowej intencji utworu, która zostaje uchwycona dopiero w rezultacie jego usytuowania w kontekście dzieła przywoływanego.

Źródło: Michał Głowiński, Teresa Kostkiewiczowa, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1989, s. 26: *Aluzja literacka*.

Okładka debiutanckiego tomu poezji Jerzego Lieberta *Druga ojczyzna* z 1925 roku.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rozumiana w taki sposób aluzja może być manifestowana w tekście literackim na różne sposoby, m.in. jako odwołanie:

- do tytułu innego dzieła,
- do sytuacji przedstawionej w innym dziele,
- do całokształtu utworu (jego przesłania),
- do elementu świata przedstawionego,
- stylistyczno-frazeologiczne (np. cytat, [kryptocytat](#)),
- wersyfikacyjne (naśladowanie sposobu wierszowania charakterystycznego dla innego twórcy lub konkretnego dzieła).

Różne sposoby realizacji aluzji literackiej uwidoczniły się już we wczesnych utworach Lieberta, nawiązujących m.in. do młodzieńczych, filomacko-filareckich wierszy Adama Mickiewicza. W wierszu *Hej, młodzieży* Liebert zastosował aluzję do *Pieśni filaretów*, pisząc:

” Jerzy Liebert

Hej, młodzieży

Hej, młodzieży – w górę czoła,

Śmielszy, śmielszy krok...

Idźmy zwawiej, bo już woła

Nas wschodzący rok.

Dawne gniewy trza porzucić –

Wchodzisz w nowy świat,

Więc miast zwodzić się i klócić –

Kochaj jako brat.

Źródło: Jerzy Liebert, *Hej, młodzieży*, [w:] *Pisma zebrane. Poezja – proza*, t. 1, oprac. S. Frankiewicz, Warszawa 1976, s. 314.

Na wzorcach utrwalonych w tradycji literackiej budował również Liebert swoją refleksję religijną i egzystencjalną. Bliska mu była znana w literaturze polskiej choćby z sonetów Mikołaja Sępa Szarzyńskiego barokowa wizja chrześcijaństwa heroicznego. Człowiek to jednostka słaba, uwikłana w dramatyczny konflikt wartości doczesnych

i wiecznych, poszukująca ratunku w Bogu. Zdaniem Stefanii Skwarczyńskiej Liebert realizował barokowy koncept *homo militans*:

” Stefania Skwarczyńska

Rzecz o Jerzym Liebercie

Walka Lieberta toczy się w nim samym. Jest to walka z Bogiem o Boga w sobie [...], walka o Łaskę, o jej funkcję w trudnym życiu człowieka. Jest jakiś nieprawdopodobny dynamizm w treści jego przeżyć religijnych. [...] Kontakty z Bogiem to nie tkliwe ukołysanie duszy pociechą i nasyceniem. Poeta bije się z sobą na białą broń, łamie się w zgiełku bitew, trąca sam siebie. Jego stosunek do Boga [...] układa się po linii gwałtownej walki.

Źródło: Stefania Skwarczyńska, *Rzecz o Jerzym Liebercie*, „Tygodnik Powszechny” 1947, nr 8.

Ten dramatyczny wymiar wiary religijnej równoważyła obecność w poezji Lieberta wątków franciszkańskich: postawy radości i wdzięczności Bogu za piękno stworzenia i opiekę nad człowiekiem.

Obfitość odwołań do tradycji literackiej i częste sięganie po aluzję nie czyniły z Lieberta epigona dawnych epok literackich. Jak zauważył Wojciech Kudyba:

” Wojciech Kudyba

Jerzy Liebert. Od Skamandra do poezji religijnej

[Liebert to] poeta, który głęboko pisze sobą, pisze własnym doświadczeniem i poszukuje dla niego własnego, oryginalnego wyrazu. Tym, co decyduje o randze jego poezji, jest to, że nie ufa on konwencjom, które zacierają autentyczność przeżycia. Był więc z jednej strony mistrzem wiernym tradycji wiersza polskiego, ale z drugiej poszukującym całkowicie własnego wyrazu.

Źródło: Wojciech Kudyba, *Jerzy Liebert. Od Skamandra do poezji religijnej*, audycja „Strefa literatury”, prow. D. Gacek, Program II Polskiego Radia, 17 marca 2019 r.

Słownik

homo militans

(łac. człowiek walczący) topos literacki obrazujący człowieka jako istotę walczącą – z przeciwnikiem zewnętrznym (np. rycerz, żołnierz) lub ze słabościami wewnętrznymi

kryptocytat

(gr. *kryptós* – ukryty; krypto- to pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na ich związek z tym, co niewidoczne, albo na posiadanie ukrytych cech lub niejawni charakter czegoś) – cudze słowa ukryte w przetworzonej formie w utworze innego autora

liryka roli

odmiana liryki bezpośredniej, w której podmiotem lirycznym jest postać historyczna lub postać fikcyjna

satelici Skamandra

grupa poetów powiązanych z członkami ugrupowania Skamander (tzw. wielką piątką) więzami towarzyskimi i pozostająca pod ich wpływem artystycznym; do satelitów Skamandra zalicza się m.in. Marię Pawlikowską-Jasnorzewską, Kazimierę Iłakowiczównę, Stanisława Balińskiego, Jerzego Lieberta

Audiobook

Polecenie 1

Wysłuchaj nagrania fragmentów artykułu Jana Grzeni *Odczytywanie aluzji literackiej*. Zanotuj warunki, które muszą być spełnione, aby aluzja literacka została pomyślnie odczytana.

Polecenie 2

Wyjaśnij na podstawie tekstu Jana Grzeni różnicę pomiędzy aluzją wyrazistą oraz aluzją głęboko zakamuflowaną. Zilustruj te dwa typy aluzji przykładami utworów, w których się one pojawiają, oraz wskaż źródła tych aluzji.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PSH40qPyk>

Jan Grzenia

Odczytywanie aluzji literackiej

Jednym z większych problemów, jakie pojawiają się podczas badania aluzji literackich, jest sprzeczność między rozumieniem aluzji (potocznym lub słownikowym) a potrzebą precyzji terminologicznej.

Aluzja literacka to szczególny przypadek aluzji, którą definiuje się jako „napomknienie, niewyraźną wzmiankę, [...] mającą wywołać określone skojarzenia”. Przymiotnik „literacka” włącza ten termin do określonej klasy wypowiedzi. Jednocześnie następuje pewna znaczeniowa i funkcjonalna specjalizacja terminu,

choć nie traci on związku z podstawą, od której został utworzony. Wydaje się więc właściwe przeniesienie podkreślonej w cytowanej definicji części znaczenia ogólnego do użyciu specjalnych pojęcia. Tak też postępuje w swej klasycznej pracy Konrad Górski, stwierdziwszy, że „wszelka aluzja jest mówieniem o jakimś przedmiocie bez wymienienia go w sposób wyraźny”, po zastrzeżeniu „nie każda aluzja w dziele jest aluzją literacką”, wyjaśnia: „Przez aluzję literacką będziemy więc rozumieć nawiązanie do tekstu innego dzieła literackiego, dzięki czemu dany utwór posługuje się w większym lub mniejszym stopniu zawartością drugiego utworu jako sposobem wyrażenia własnej treści”. Tu pojawia się [...] problem [...] – z jaką siłą powinien zostać zasygnalizowany związek pomiędzy dwoma tekstami, aby określone nawiązanie mogło być pojęte jako aluzja literacka? [...] Odczytanie aluzji literackiej wymaga od czytelnika wiedzy, spostrzegawczości i dociekliwości, ale przecież zróżnicowanie tych cech wśród odbiorców jest znaczne. Wolno wprawdzie sądzić, że pisarz tworzący aluzję zakłada pewien stopień i poziom czytelniczego przygotowania, jednak ostatecznie nie ma on istotnego wpływu na obieg swego dzieła wśród publiczności literackiej, zwłaszcza że kompetencje czytelnicze są zróżnicowane geograficznie i historycznie. Autorski punkt widzenia – nie ulega to wątpliwości – musi zejść na plan dalszy. [...]

Można wyróżnić kilka stanów, jakie zachodzą w czasie lektury utworu zawierającego aluzję literacką. Pierwszym jest brak czytelniczej świadomości występowania aluzji – istnieje ona tylko jako wartość potencjalna utworu. Kolejnym, odczytanie sygnałów aluzji przy jednoczesnej niemożności zidentyfikowania tekstu odniesienia, przypadek taki ma miejsce, gdy odbiorca rozpoznaje [...] charakter pewnych fragmentów tekstu i wiąże go z odwołaniem do jakiegoś kontekstu literackiego, jednak (na ogół z powodu ograniczonej wiedzy) nie może wskazać utworu – źródła aluzji. Trzeci z owych stanów zachodzi wówczas, kiedy odbiorca, odnalazłszy nici wiążące dwa teksty, nie jest w stanie dokonać interpretacji takiego powiązania. Na końcu mamy stan pożądany: odczytanie pełne aluzji (ściślej i ostrożniej: prawie pełne).

Pierwszym stadium zmagania czytelnika z aluzją jest rozszyfrowanie „sygnałów aluzji literackiej”. Tym terminem nazywam znak wprowadzony do utworu przez pisarza, służący do wykrycia aluzji, a następnie do ustalenia tekstu, do którego aluzja się odnosi, czyli „adresu aluzji”; zamiennie można używać także określeń „utwór odniesienia” i „punkt odniesienia” aluzji literackiej – ostatni jest najbardziej precyzyjny, gdyż nawiązanie aluzyjne dotyczy zwykle określonego elementu

innego dzieła, a nie jego całości. Wybór sygnału aluzji jest bardzo istotny, bowiem od tego, jaki sygnał zastosowano, zależy powodzenie czytelnika w trakcie deszyfracji nawiązania, a poza tym sygnał ów będzie węzłem interpretacyjnym przy objaśnianiu aluzji.

Rozszyfrowanie nawiązania aluzyjnego jest proste tylko w tych wypadkach, gdy jej sygnał jest wyrazisty. Takiemu sygnalizowaniu związków służą oznaczenia graficzne, odwołania do powszechnie znanych utworów literackich, osobliwości stylistyczne i inne sposoby, chociaż dają one jedynie możliwość łatwiejszego przekroczenia granicy pomiędzy pierwszym a drugim spośród wcześniej wymienionych stanów. W przypadku tzw. aluzji ciemnej obserwator tego zjawiska [...] zmuszony będzie dowieść istnienia związku pomiędzy utworami, zracjonalizować początkowo intuicyjną myśl o aluzji.

Jakie są warunki odczytania aluzji głęboko zakamuflowanej? [...] aluzja taka musi „odnosić się do tekstu, na którego powszechną znajomość wolno liczyć”. Oczywiście czytelnik będzie w swojej zdolności odczytywania ograniczony narodowo i kulturowo. Zasób utworów znanych powszechnie zmienia się także z upływem czasu. [...] Utwór zawierający aluzję musi „operować identyczną albo bardzo podobną tematyką” i „kształtować tematykę w sposób będący opozycją wobec potraktowania jej w utworze, do którego stanowi aluzję”.

Ponadto

1. Powinna zostać zasugerowana większa część utworu, do którego czyni się aluzję ([...] nawiązanie do drobnego elementu dzieła z przeszłości, o ile nie jest on szczególnie charakterystyczny, zwykle będzie nieczytelne; wówczas są potrzebne dodatkowe, wspomagające sygnały);
2. Czytelnik może zostać naprowadzony na ślad aluzji poprzez pewne czynniki wobec niej zewnętrzne (na przykład pewne cechy języka i stylu mogą nasuwać skojarzenia ze stylem określonego autora, dzieła, stylem epoki).

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

” Jerzy Liebert

Na lipę czarnoleską

Wonna lipa czarnoleska
Gęsto niebem przetykana,
Pyszna w gwarze i królewska –
Oto lutnia mistrza Jana,
Lira, której miodu siła,
Na trzy wieki Polskę spiła.

Z drzewa prostego ciosana,
Jak drzewo ssała u szczytu,
Z Bożego, pełnego dzbana
Wyniosłą mądrość błękitu,
By między życiem a śpiewem
Nie rozdzielać ziemi z niebem.

Dzisiaj przed zgiełkiem i gwarem,
Pozwól skryć się, o lutnisto,
Pod owej pieśni konarem,
Jak pod lipą rozłożystą,
Gdzie ptak dzwoni w nocnym chłodzie,
Księżyc rogiem chmury bodzie.

Tu pod niebo rosna wieńce,
Ponad wielką pustkę miasta,

Struna sama idzie w ręce,
A serce w serce nam wrasta –
Tu cień daje laur z drzewa,
A laur w cieniu dojrzewa.

Źródło: Jerzy Liebert, *Na lipę czarnoleską*, [w:] *Pisma zebrane. Poezja – proza*, t. 1, oprac. S. Frankiewicz, Warszawa 1976, s. 140.

” Jan Kochanowski

Na lipę

Gościu, siadź pod mym liściem, a odpoczni sobie!
Nie dójdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawždy chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają.
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci pańskie stoły.
A ja swym cichym szeptem sprawić umiem snadnie,
Że człowiekowi łąco słodki sen przypadnie.
Jabłek wprowadzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie
Jako szczep napłodniejszy w hesperyskim sadzie.

Źródło: Jan Kochanowski, *Na lipę*, [w:] *Dzieła polskie*, t. 1, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1969, s. 170–171.

Ćwiczenie 1

Określ, jaki typ liryki występuje w kolejnych strofach wiersza *Na lipę czarnoleską* oraz kto lub co jest adresatem bądź bohaterem lirycznym w tych strofach.

Ćwiczenie 2

Sformułuj własnymi słowami temat wypowiedzi podmiotu lirycznego w kolejnych strofach wiersza *Na lipę czarnoleską*.

1.

2.

3.

4.

Ćwiczenie 3

Wypisz z pierwszej strofy wiersza *Na lipę czarnolesską* wszystkie epitety charakteryzujące tytułowe drzewo i objaśnij zasadę ich doboru.

1.

2.

3.

4.

5.

Zasada doboru epitetów:

Ćwiczenie 4

Odszukaj w wierszu *Na lipę czarnolesską* rekwizyty charakterystyczne dla tradycji antycznej i wyjaśnij, w jakim celu zostały one przywołane.

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, w jaki sposób Jerzy Liebert nawiązuje do twórczości Jana Kochanowskiego. Rozszyfrowując aluzję literacką, weź pod uwagę wskazane elementy tekstu *Na lipę czarnoleską*.

Tytuł utworu

Bohater liryczny

Elementy świata przedstawionego
w utworze

Ćwiczenie 6

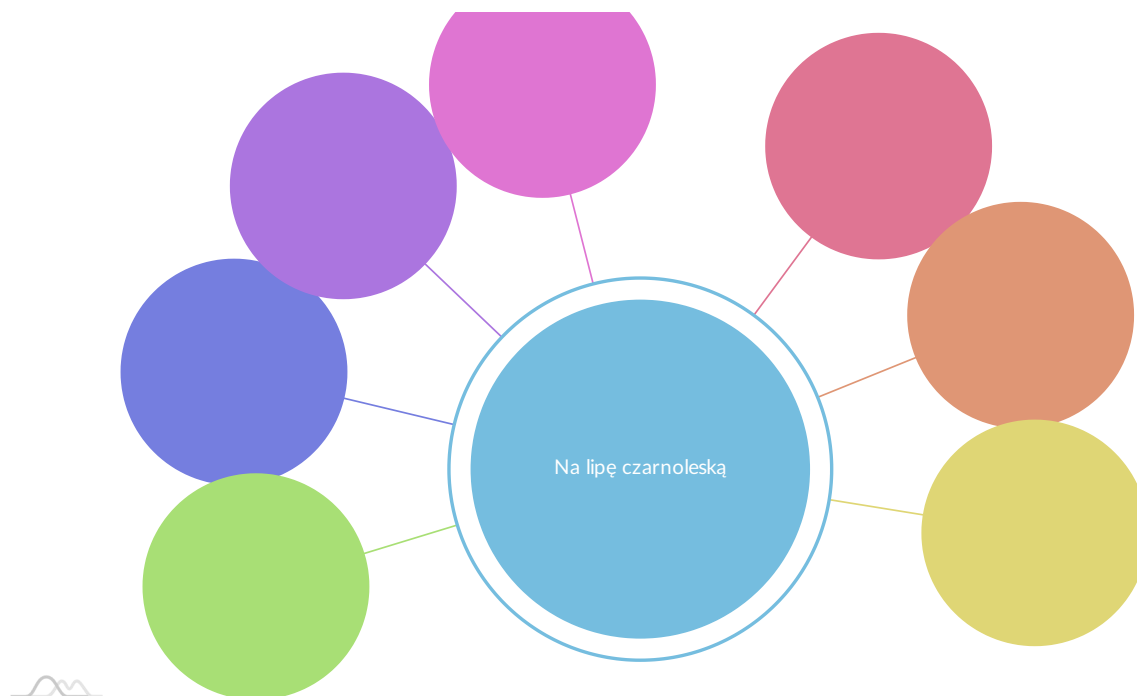

Na podstawie słów „Lira, której miodu siła, / Na trzy wieki Polskę spiła” wyjaśnij, jak Jerzy Liebert przedstawia wpływ poezji Jana Kochanowskiego na kulturę polską.

Ćwiczenie 7

Na podstawie drugiej strofy wiersza *Na lipę czarnolesską* wypisz wartości, które zdaniem Jerzego Lieberta wniosła do kultury poezja Jana Kochanowskiego.

Ćwiczenie 8

Na podstawie trzeciej i czwartej strofy wiersza *Na lipę czarnolesską* objaśnij, jakie funkcje pełni twórczość Jana Kochanowskiego w epoce nowoczesności.

Praca domowa

Porównaj, jak twórczość Jana Kochanowskiego oddziałuje na czytelników według Jerzego Lieberta, a jak według Juliana Tuwima. Swoją odpowiedź zamknij w 10 zdaniach.

Julian Tuwim

” *Rzecz Czarnoleska*

Rzecz Czarnoleska – przyplýwa, otacza,
Nawiedzonego niepokoí dziwem.
Słowo się z wolna w brzmieniu przeistacza,
Staje się tem prawdziwem.

Z chaosu ład się tworzy. Ład, konieczność,
Jedyność chwili, gdy bezmiar tworzywa
Sam się układa w swoją ostateczność
I woła, jak się nazywa.

Głuchy nierozum, ciemny sens człowieczy
Oстрыm promieniem na wskroś prześwietlony,
Oddechem wielkiej Czarnoleskiej Rzeczy
Zbudzony i wyzwolony.

Źródło: Julian Tuwim, *Rzecz Czarnoleska*, [w:] *Wiersze wybrane*, oprac. M. Głowiński, Wrocław 1986, s. 78–79.

Dla nauczyciela

Autorki: Małgorzata Kosińska-Pułka, Bożena Święch

Przedmiot: Język polski

Temat: Jak Jerzy Liebert posługuje się aluzją literacką? – *Na lipę czarnoleską*

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

6. Kształtowanie różnorodnych postaw czytelniczych: od spontanicznego czytania do odbioru opartego na podstawach naukowych.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

- 4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;
- 5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;
- 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;
- 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;
- 11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;
- 13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;
- 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;
- 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;
- 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

- 1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2) rozumie zróżnicowanie składniowe zdań wielokrotnie złożonych, rozpoznaje ich funkcje w tekście i wykorzystuje je w budowie wypowiedzi o różnym charakterze;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji. Uczeń:

- interpretuje wiersz Jerzego Lieberta,
- rozpoznaje środki artystycznego wyrazu zastosowane przez poetę,
- określa typ liryki występujący w wierszu *Na lipę czarnolesską*,
- wskazuje elementy aluzji literackiej w wierszu *Na lipę czarnolesską*.
- rozpoznaje uniwersalne i ponadczasowe cechy polskiej poezji.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- podająca.

Formy pracy:

- praca indywidualna;

- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Jak Jerzy Liebert posługuje się aluzją literacką? – *Na lipę czarnoleską*”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i multimedium w sekcji „Audiobook” tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i rozwiązywać zadania.

Faza wprowadzająca:

1. Pomysł na aranżację lekcji: nauczyciel rozdaje zasuszone kwiatostany lipy. Uczniowie opowiadają o swoich doznaniach estetycznych i zmysłowych (wzrok, dotyk, zapach). Parzą herbatę lipową. Nauczyciel zadaje pytanie: Czy w kulturze istnieją sytuacje i okoliczności, w których to, co zwykle, staje się symboliczne? Uczniowie dyskutują na ten temat (najpierw w parach, potem w całym zespole). Później nauczyciel pyta: czym jest aluzja? Uczniowie podają swoje propozycje rozumienia tego terminu, ale ponieważ jest wieloznaczny i abstrakcyjny, nauczyciel może pomóc im, przeprowadzając szybki konkurs: W podanych zdaniach zastąp wyraz „aluzja” synonimem lub wyrazem bliskoznacznym:

* Związku frazeologicznego *sobie a muzom*, który jest upowszechnioną **aluzją** do poetyckiej wypowiedzi Jana Kochanowskiego *Sobie śpiewam a muzom*, używa się w znaczeniu 'wyłącznie dla siebie, dla własnej przyjemności'.

* Rozumiem, że to była **aluzja** do mnie?

* W czasach obowiązywania cenzury artyści kabaretowi często posługiwali się **aluzją**, by przemyścić treści niewygodne dla władzy.

Uczniowie odpowiadają swobodnie, a nauczyciel weryfikuje poprawność ich propozycji. Wśród odpowiedzi mogą pojawić się m.in: nawiązanie, przytyk, wzmianka, sugestia, niedomówienie. Następnie prowadzący zajęcia pyta: Jakie znaczenie może mieć termin: „aluzja literacka”? Czy jest ono bliskie któremuś ze znaczeń potocznych? Uczniowie odpowiadają, odwołując się do wcześniej ustalonych synonimów i wyrazów bliskoznacznych.

2. Podanie celu i tematu zajęć.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie na podstawie informacji zawartych w e-materiałach przygotowują krótką wypowiedź ustną, w której omawiają właściwości aluzji literackiej i mechanizmy jej tworzenia. Chętni uczniowie prezentują swoją wypowiedź. Nauczyciel komentuje wystąpienia oraz omawia kryteria, które zastosował, formułując ocenę. Uczniowie wysłuchują nagrania fragmentów artykułu Jana Grzeni *Odczytywanie aluzji literackiej* i wykonują dołączone do multimedium ćwiczenia 1 i 2. Chętni uczniowie prezentują swoje odpowiedzi. Nauczyciel ocenia je.
2. Wskazani uczniowie odczytują wiersze Jana Kochanowskiego *Na lipę* i Jerzego Lieberta *Na lipę czarnolesską*. Uczniowie, w parach, wykonują dołączone do wiersza Jerzego Lieberta ćw. 1–6. Rozpoznają w wierszu aluzję literacką i jej mechanizmy. Wybrane osoby podsumowują efekty wspólnej pracy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zapisuje na tablicy zagadnienia:
 - Znaczenie i wpływ poezji Jana Kochanowskiego na kulturę polską.
 - System wartości, które wniosła do polskiej kultury poezja Jana

Kochanowskiego.

- Funkcje poezji Jana Kochanowskiego we współczesnej kulturze polskiej.

Uczniowie dzielą się na trzy zespoły, wybierają lidera, przygotowują wypowiedź ustną, w której omawiają jedno zagadnienie. Korzystają z zamieszczonych w e-materiałach ćw. 7–9. Liderzy zespołów prezentują efekty pracy, wskazując na ponadczasowy i uniwersalny charakter poezji Jana Kochanowskiego. Nauczyciel komentuje realizację zadania, uzupełnia.

Praca domowa:

1. Nauczyciel na podstawie e-materiałów formułuje polecenie pracy domowej:

Porównaj wiersze Juliana Tuwima *Rzecz czarnolesska* i Jerzego Lieberta *Na lipę czarnolesską* i wyjaśnij, jak został ukazany w nich wpływ twórczości Jana Kochanowskiego na czytelników.

Materiały pomocnicze:

- *Polonista w szkole*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- Anna Skubaczewska-Pniewska, Andrzej Stoff (red.), *Aluzja literacka. Teoria – interpretacje – konteksty*, Toruń 2007
- Pierwszy przykład w konkursie na rozumienie terminu „aluzja” (w fazie wprowadzającej lekcji) pochodzi ze strony www.Poradni.jezykowej.Uniwersytetu.Slaskiego.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Audiobook” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.
- Jako graficzną ilustrację aluzji (nawiązania) można wyświetlić obraz Edvarda Muncha, *Krzyk* i maskę mordercy z filmu *Krzyk* zamieszczone w bloku tekstowym e-materiału 0811.